

НЕПОЗНАТИ ПОДАЦИ О ЖИВОТУ И РАДУ МИЛОЈА МИЛОЈЕВИЋА У ИЗГНАНСТВУ 1916—1918. ГОДИНЕ

Појава Милоја Милојевића, узета у целисти, представља веома маркантну и рељефну фигуру у галерији других духовних ликова и физиономија које је одгајила Србија.

Рођен у Београду 1884. године, Милоје Милојевић припада оној генерацији српских интелигената који су одушевљено и самопожртвовано служили највишим интересима свога народа, његовим идеалима културног успона и националног ослобођења и уједињења.

Музичари су рекли своју топлу и меридавну реч о овом нашем истакнутом композитору, музикологу, музичком писцу и критичару, о генези његових стваралачких способности и значају његовог уметничког дела за српску музику и културу.

Зна се, исто тако, да је Милоје Милојевић у времену балканских војни и првог светског рата као војник поделио са српском војском и народом све мучнине и горчине које су ови ратови донели. Али се не зна све шта је и колико је радио у том периоду на својој струци и на пропаганди српских духовних вредности међу савезницима на Западу. О том периоду Милојевићевог живота и рада најречитије говори његова преписка с Министарством просвете, коју смо пронашли у несређеној грађи овог фонда у Архиву Србије.¹

У тој преписци Милојевић даје аутентичне изјаве о себи и о свом раду, о својим невољама и плановима, а његови пријатељи и претпостављени оцењују његове људске и стручне квалитете.

Од 1912. до 1917. године Милојевић је с малим прекидима војник. Војничку каријеру започео је као водник у Дунавском дивизијском коњичком пуку а завршио је као капетан II класе у Штабу Врховне ко-

манде, крајем 1916. године. Преживео је све страхоте борбе, повлачења и преласка преко албанских гудура и сметова. Очигледно оронолог здравља искрцао се на Крф, и пошто је људски и уметнички доживео трагедију „Плаве гробнице“, отишао је почетком 1916. године с Врховном командом у Солун.

Српска влада у изгнанству настојала је да олакша положај преживеле интелигенције и да ослободи по могућству војне дужности оне интелектуалце који би корисније послужили општој ствари на другим тачкама обновљене државне администрације, као и оне који би могли бити корисно употребљени у будућој држави.

Користећи ту околност, питање Милојевићевог ослобођења од војне службе први је покренуо универзитетски професор др Драгољуб Аранђеловић. Он је 15. фебруара 1916. године, из Нице, послао министру просвете писмо следеће садржине:

„Један од наших бољих уметника музичара, г. Милоје Милојевић, резервни капетан, врши у војсци службу за коју није потребан човек његове спреме. Он је издржао све наше ратове и, наравно, као човек слабијега организма, јако оронуо са здрављем. Интерес је не само лично његов, на шта се у овим тешким данима не може обраћати пажња, него и целе просветне струке, да се спасе за државу једна уметничка снага. Музичаре српске од вредности можемо одиста на прсте избројати; један од најбољих између њих несумњиво је г. Милојевић, који ће чинити, ако остане жив и здрав, част и проширеној Србији као што је чинио досадашњој.

У прилогу слободан сам послати вам уметничке пројекте које г. Милојевић намерава да оствари и за које му треба само времена и средине погодне за рад.

Познајући лично и као изасланик Министарства просвете у Музичкој школи у Бео-

граду рад г. Милојевића, ја сам слободан замолити да по праву које вам Закон даје настанете да се г. Милојевић ослободи од дужности коју врши као резервни официр у Штабу Врховне команде, те да му се пружи могућност остварења његових музичких композиција.“

Овом писму припада и један табак из школске свеске за писмене задатке на коме је Милојевић својеручно исписао овај план:

1) За оркестар:

1) Симфонијске поеме (из рата):

1. „Васкрсење“ (са хоралом „Ој Србијо, мила мати“ и мушким хором);
2. „Албанија“ — трагична поема (из српске песме јуначке);
3. „Анђелија Дамјанова љуба“;
4. „Краљевић Марко“;
5. „Смрт Мајке Југовића“.

2) За хор и оркестар:

1. „Процесија мртвих“ и
2. „Авети са Војуше“

3) За клавир:

1. Циклус „Кад је српско пропануло царство“ (Бележник мој за време одступања српске војске овога рата). Композиције под насловом: „И смрт је пратила војску јунака“, „Пејзаж у снегу на Чакову“, „Јесењи пејзаж у Ибарској клисури“, „Гаврани у Новом Пазару“, „Крст без наслова крај пута у снегу“, „О, наше плаво Јадранско море“, Драч („О, плаво наше Јадранско море“), „И галије пресецаху волне“, Повратак („И отаџбински поветарац миловаше образе пробуђених делија“) и др.

2. Српске народне игре: (за клавир у две и четири руке).

4) За певање:

1. Српске народне песме за један глас са пратњом клавира (у модерно-националистичкој обради). Израдио сам већ: „Херцеговачку успаванку“, „Биљану“, „Тужну песму“, „До три ми пушки пукнале“, „Јеленче“, „Циганчицу“. Скицирао сам босанску „Пропивала булбул тица“, далматинску „Возила се шајка мала барка“, „Врбнице над морем“, „Мајка Мару преко мора звала“, србијанску „Шири гране, мој јаблане“ и „Плаве очи бео дан“.

2. Стихове модерних српских песника израдити за један глас и клавир и са француским преводом, удешеним за певање, штампати их (Дучић, Ракић, Шантић, Бојић, Св. Стефановић, Луковић).

3. Хорове патриотске (Већ сам израдио: „На Видов-дан 1916. године“, „Порука домовини“ и „Молитва изгнаних“).

Израдио сам осим већ споменутих композиција још и: „Елегију“, за виолину и клавир, „У ноћи“, песму за тенор и клавир, „Литургију св. Јована“, за музички хор и „Српску рапсодију“, за клавир. На завршетку сам и рада једне игре (у српском националном духу) за клавир, која ће бити израђена на широј уметничкој основи и намењена виртуозима. Скицирао сам „Васкрсење“, за оркестар (Васкрсење српске нације, српског идеала и српске културне снаге).

Узред да напоменем и ово: ове композиције сугерирао ми је рат и импресије које сам изнео из рата сад су ми свеже још, и под тим утицајима само моје композиције могу бити компоноване верно импресији.

Српске народне песме и игре, израђене у модерном духу који дескрибује садржину тих песама и игара до најситнијег детаља, послужиће као политичко-културна пропаганда.“

Биће да се Милојевић обратио Аранђеловићу писмено да се заузме за њега код министра просвете и да му је том приликом послао овај прилог.

Пет месеци касније, 17. јула 1916. године, Милојевић покреће преко главног интенданта, чији је био ађутант, друго своје питање, питање свог службеничког положаја. У виду рапорта он се обраћа министру просвете из Солуна и моли га за статус указног чиновника. У рапорту наводи све податке о свом школовању и службовању. После трогодишњих студија на Вишој академији музичке уметности у Минхену положио је 1910. године са одличним успехом дипломски испит из теоријских предмета и композиције код професора Клозеа, у вези са диригентском и клавирском уметношћу (професори Феликс Мотл и др Р. Мајер Гшрај). Ради допуне својих уметничких знања апсолвирао је, као редован ученик Универзитета у Минхену, Музичконаучни одсек, у вези са историјом филозофије и књижевности. Пре ових студија на страни завршио је Српску музичку школу у Београду и био редован ученик Београдског универзитета (група германских језика и књижевности),

Фебруара 1911. године постављен је за неуказног учитеља музике V класе у Четвртој београдској гимназији, пошто је одслужио свој ђачки војнички рок и положио испит за резервног коњичког потпоручника. Школске 1911/12. године премештен је у Трећу београдску гимназију, где је „класом унапређен“ фебруара месеца 1912. године. После тога прошле су четири године и пет месеци откако није унапређен у сво-

јој просветној струци. Прошло је пет година и пет месеци откако је неуказни државни чиновник. Затим наставља:

„Данас сам у служби отаџбине као војник, и од 20. октобра 1912. године до 15. јула 1915. године унапређен сам од наредника до капетана II класе за заслуге које сам као војник стекао, тако да данас примам 91 динар и 66^{0/0} месечно више плате као официр од оне плате коју у грађанству уживам.

Са пуно идеала и несаломљиве воље и са онолико способности колико је имам, а трудно сам се развити је до највишег степена, делао сам у јавном животу у међувремену ратова, и као композитор и као васпитач омладине, водећи рубрику музичке критике у Српском књижевном гласнику од 1910. године до данас, и настављајући у Гимназији и стручној Српској музичкој школи (у којој сам руководио одсеком који спрема стручне учитеље музике у средњим школама и спремио неколико ученика који су са успехом положили испит и добили државну службу).

Колико је мој рад био вредан није моје да оценим. Али ако моје претпостављене старешине нађу да је мој рад заслужио признања, част ми је најпонижније замолити господина министра да ме изволи уврстити у ред указних државних чиновника, и унапредити у класу која ми припада по броју година проведених у државној служби, а на основу новог Закона о средњим школама и прелазних наређења у њему.

Са овом молбом имам слободу и част изаћи пред господина министра из три разлога:

Први је: што мојим унапређењем државна каса не би ни најмање била оптерећена пошто сада примам плату капетана II класе, која годишње износи 2600 динара.

Друго је: Што би моје дете и моја жена, које сам оставио у отаџбини, сасвим друкчије били осигурани, ако ми не буде било суђено да се дому вратим, јер би имали право на пензију.

Треће је: Што би тиме као чиновник добио положај који ми припада по старешинству, искуству и спреми, а који је данас раван положају мојих ученика.“

Вршилац дужности главног интенданта спровео је Милојевићеву молбу са оваквом препоруком:

„Како господин Милојевић као официр заслужује сваку препоруку, то ми је част спровести његову молбу са мишљењем да му треба дати указну службу.“

На полеђини Милојевићеве молбе написано је:

„7. августа приказано г. министру“, а онда руком министровом: „Да чека.“

Крајем 1916. године Милојевић је отпутовао због слабог здравља у Француску на лечење и опоравак и није сачекао у Солуну решење ни једног ни другог свог питања. Тек 27. априла 1917. године, дакле после

годину дана, министар просвете предузима кораке да га ослободи војне службе,² шаљући акт министру војном, у коме истиче оне разлоге које је Аранђеловић навео у свом писму од 15. фебруара 1916. године: да је Милојевићево здравље „врло нарушено“, да је он „један од најспремнијих и најдаровитијих наших музичких уметника“, који „сада ради на новим композицијама чији су мотиви из данашњег рата и које могу бити компоноване верно импресији само тако ако он не буде прекидан у овом раду док су му утисци још свежи. Осим тога, г. Милојевић намерава да објави композиције неких наших песама у францускоме преводу. С обзиром на порушено здравље г. Милојевића, на значај да и у музици буде представљена наша херојска борба, и, најзад, на потребу по нашу општу ствар да се композиције наших уметника рашире код наших савезника“, моли га за одобрење и наређење да се Милојевић не позива на војну дужност како би био у могућности да своје идеје спроведе у дело.

Министар војни, генерал Бож. Терзић, донео је 19. маја 1917. године позитивно решење: ставио је Милоја Милојевића на располагање Министарству просвете и ослободио га позива на војну дужност, о чему је Милојевића известио преко војног делегата у Марсељу.³

После тога, 10. августа 1917. године, министар просвете је ставио Милојевића на располагање Просветном одељењу, да га употреби према приликама и потреби. Истим актом министар је наредио да му се на име дневнице издаје по 4 франка почев од 1. јула, кад му је одузета новчана храна која му је припадала као резервном официру.⁴

О овом решењу министар просвете је обавестио министра финансија, 16. августа 1917. године, и замолио га да телеграфски нареди да се Милојевићу исплаћује и плата, која износи 125 динара месечно, и дневница на каси Финансијске делегације у Ници, на терет ратног кредита.

Тако је прво питање Милојевићево најзад решено: ослобођен је војне службе и омогућено му је да ствара, али је његов статус чиновника остао непромењен: требало је инсистирати и ургирати да се и то питање реши како ваља, што Милојевић није пропустио, тим пре што је овим решењем материјално уназађен. Прво је, ради евиденције, 15. новембра 1917. године, послао министру просвете ниженаведени списак композиција које је компоновао у последње време, а два дана касније, 17. новембра, и молбу за указну службу.

Списак композиција

I За клавир соло:

Опус 18: „Из мога завичаја“, српске народне песме и игре ангажоване у облику рапсодије:

1. Војарка
2. Море извор вода
3. Циганчица
4. Ала имам очи
5. Разболе се бело Доне
6. Девојко лепојко

II За виолину и клавир:

Опус 20: два музичка комада:

1. Српска игра
2. Елегија

III За певање соло:

Опус 19: Српске народне мелодије

1. Биљана (из Старе Србије)
2. До три ми пушки (из Македоније)
3. Циганка (из Крајине)
4. Мирјана (врањанска)
5. На белилу (далматинска)
6. Џафер-бег и мајка (босанска)
7. Тесно ми га скроји (из Ниша)
8. Херцеговачка успаванка (из Херцеговине)

Све су ове песме преведене на француски од стране Емила Д. Дернаја и Роже Гобера, и превод је удешен за певање.

Опус 21: Тужна успаванка (Марсел Визер) У Ноћи (М. Милојевић)

Опус 22: Шест песама за дубок глас:

1. Љубавна песма (Ар. Силвестер)
2. Никад... (Пол Жерарди)
3. Невиност (Контеса од Ноаја)
4. Молитва (Жорж Турет)
5. Писмо („Сонет“ од Е. Ростана)
6. Лаж (Иван Галокин)

Опус 23: „Песме јесењих вечери“. Пет мелодија за високи глас:

1. Пчела и цвет (Шарл Герен)
2. Два срца (Хиполит Лукас)
3. Очарани час (Пол Верлен)
4. Бдење (Лисмен Базин)
5. Лидији (Бержерета Андр. д. Шение-а)

Опус 21, 22, 23 јесу песме компоноване на француске стихове.

IV За мушки хор:

Опус 16: Литургија св. Јована Златоустога

Опус 17: Патриотски хорови:

1. Молитва изгнаних
2. На Видов-дан 1916. године
3. Порука
4. Издајнику

Један већи део ових композиција, а нарочито соло песме, клавирске и виолинске композиције, налазе се код издавача Хамела у Паризу, који очекује згодан тренутак, због оскудице у хартији и граверима, па да их изда стављајући им у изглед услов да и ја поднесем један део трошкова око издања.

Имајући част молити господина министра да благонаклоно изволи примити овај мој извештај, остајем

У Ници

15. новембра 1917. г.

с поштовањем

Милоје Милојевић
композитор

У почетку молбе која је следила овом списку Милојевић понавља оно што је рекао у ранијој молби о својим квалификацијама, па наставља:

„У свим сам ратовима активно учествовао и својим преданим и савесним војничким радом заслужио сам официрске чинове и најзад унапређен у чин коњичког капетана II класе. Пошто је сваки официрски чин указни, то сам на тај начин и ја добио указно звање у државној служби, које, будући да смо у ратном стању, потпуно замењује оно које би добио још пре три године и више у мојој мирнодопској грађанској служби.

Прилике су захтевале да, као официр на боловању у Француској, неколико пута ступим пред француску публику као српски композитор, било интерпретирајући композиције српских композитора било као пијаниста или као диригент на концертима, приређеним у корист наших заробљених или интернираних, у Монте Карлу, Ници, Кану, Лиону и Паризу. Ти су концерти донели велике материјалне користи а и необично лепога признања српској музици, па и мени, о чему сведоче многе критике у дневним и стручним листовима. И не само то, него сам и ја лично добио неколико врло ласкавих ангажмана за Монте Карло и Париз. За Монте Карло да израдим једну поему за виолончело и оркестар, „Концерт“ за виолину и оркестар и најзад историјско-српску симфонијску поему „Анђелија Дамјанова љуба“ за оркестар. За Париз директор Позоришта Јелисејских поља Занани тражио ми је оперу у једном чину, за коју сам већ сиже израдио и у преговорима сам са г. Драгутином Илићем да ми изради либрето. Драмска радња те опере је из савременог живота у српском селу. Све те околности, а нарочито што овдашња публика показује дубок интерес за нашу музику и што

су исту до сада са малим изузетком представљали незвани, па у много вароши и данас још представљају, учиниле су да су неколицина мојих пријатеља са др Аранђеловићем, бившим министром, и г. Хонр. Лилером, директором III београдске гимназије, на челу предузела кораке да се ослободим од позива на војну дужност, и као слободан уметник у Европи посветим све своје способности и одушевљење културној пропаганди за нашу отаџбинску идеју — музиком.

Њихово је заузимање најзад уродило плодом и ја сам од стране г. министра војног стављен на расположење господину министру просвете. Г. министар просвете, решењем својим ПБр. 4856 од 17. овога т.г., изволео ме је оставити да слободно делама као уметник у Европи, по програму који сам у своје време поднео, и истим решењем изволео ми је одредити и припадности оне које припадају неуказним учитељима вештина. Тиме су ми припадности које као капетан II кл. примах до 1. јула по старом календару знатно смањене.

Да није било ратова, ја бих данас био у својој просветној служби указни чиновник са другом повишицом и плата би ми била већа од капетанске II класе.

Међутим, баш те нередовне ратне прилике у нашој отаџбини захтевају да се свим средствима и свим силама и на свима пољима води најсавеснија борба за победу наше отаџбинске идеје. Из тих разлога ради вођења једнога дела наше културне борбе и пропаганде у Европи, ја се налазим у Француској, где сам до сада са успехом одговарао својим обавезама, што ми је и донело част да ми буде поверено вођење те борбе.

Тиме ја у ствари настављам борбу за отаџбину, коју доскора водих као војник, само на

другом пољу, на коме сам и јачи и способнији и позванији. Према томе, и она права која сам стекао као војник још ми увек припадају. Још и пре што би их ја, још у већој мери, стекао у мојој просветној служби да су прилике у отаџбини остале редовне.“

У наставку своје молбе иште да му се исплаћују припадности капетана II класе, па завршава:

„Тиме би ми се не само вратило оно признање које стекох ратујући него би ми се, с обзиром на моју савесну просветну службу, дало и признање које и у тој служби заслужих својим преданим радом, о чему ће моје старешине дати најбоље потврде. И не само то, него лишен материјалних брига и доведен у могућност да и својој породици у Србији помажем, моје одушевљење за рад добија своју најширу меру и резултати ће, под тим околностима, имати и у најмањем детаљу своју пуну важност. Без тога ја остајем у ствари неуказни учитељ вештина мада сва права на указним имам и мада сам ушао у 35-ту годину живота.“⁵

На крају, Милојевић се извињава што подноси своју молбу и уверава министра да то чини само ради тога да успешно одговори „часној и крупној“ обавези која му је поверена.

Али ни овом приликом Милојевић није успео да реши своје питање. На полеђини акта пише да је молба приказана министру и да „засада нема могућности да му се повећа плата.“

НАПОМЕНЕ

¹ Несрећена грађа Мин. просвете из 1917. г. Сва приказана преписка чини један предмет. О Милојевићевој уметничкој делатности у Француској писао је Петар Коњовић у својој монографији о Милојевићу. (Петар Коњовић: *Милоје Милојевић, композитор и музички писац*, САН, Посебна издања ССХХ, Београд 1954, поглавље Милојевић у Француској, 58—63).

² ПБр. 2584 од 27. априла 1917.

³ Мин. војно ФБО Бр. 7479 од 9. маја 1917.

⁴ Исте године, 3. новембра, повећана му је дневница на 6 франака дневно.

⁵ Транскрипција текстова извршена по савременом правопису.

DONNÉES INÉDITES SUR LA VIE ET L'OEUVRE DE MILOJE MILOJEVIĆ EN EXIL 1916—1918

Gavrilo Kovijanić

L'éminent compositeur, musicologue, essayiste et critique Miloje Milojević appartenait à la génération des intellectuels qui ont servi avec enthousiasme et dévouement les intérêts de leur peuple, les idéaux du développement culturel, de la libération nationale et de l'unité.

Pendant la guerre des Balkans et la Première guerre mondiale en tant que simple soldat il a paragé avec l'armée serbe toutes les peines et amertumes que les guerres ont apportées, il a vécu des batailles horribles et la retraite par les monts, les neiges et les marécages d'Albanie.

Ces mérites de soldat lui ont valu d'être promu capitaine, mais sa santé compromise l'a fait envoyer en convalescence, en France. Tout en étant en congé de maladie, là, entre ses compatriotes il a propagé les valeurs spirituelles serbes en interprétant des compositions serbes soit en tant que pianiste soit comme chef d'orchestre aux concerts organisés à Monte Carlo,

Nice, Cannes, Lyon et Paris au bénéfice des prisonniers de guerre et des internés.

Ces concerts ont non seulement rapporté d'importants moyens financiers mais ont surtout fait mieux connaître la musique serbe et le musicien lui-même, comme des critiques parues dans des quotidiens et revues spécialisées le prouvent, ainsi que des engagements flatteurs obtenus par l'artiste.

Pourtant il a fallu à Miloje Milojević plus d'un an de correspondance avec le Ministère de l'Education Nationale pour se faire dispenser du service militaire et recevoir un poste correspondant en civil.

Cette correspondance, publiée pour la première fois, contient de nouvelles données sur la vie de Milojević et sur son travail, en particulier sur ces oeuvres composées dans l'esprit national et inspirées par l'expérience de la guerre et conçues en exil.